

**UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE ISTORIE
CENTRUL DE ISTORIE A TRANSILVANIEI**

ACTA TRANSYLVANICA
Anuarul Centrului de Istorie a Transilvaniei
vol. I (2004)

**Editura SCRIPTORIUM
București – 2004**

COLEGIUL DE REDACȚIE :
Marius DIACONESCU – Universitatea din București
Ana DUMITRAN (secretar) – Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia
Antal LUKĂCS (redactor-șef) – Universitatea din București
Șerban PAPACOSTEA – membru corespondent al Academiei Române

Corespondența legată de această
publicație și colaborările pot fi
trimise la:

Please send mail and
contributions to:

Centrul de Istorie a Transilvaniei
Universitatea din București
Facultatea de Istorie
Bd. Regina Elisabeta, nr. 4-12, etaj 4, sala 401
030018 – București, sector 5
Fax: 021-310 06 80

Acest volum a fost editat cu sprijin financiar parțial din grantul CNCSIS nr. 299/2004.

© Centrul de Istorie a Transilvaniei
© autorii

Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul scris al Centrului de Istorie a Transilvaniei este interzisă.

ISSN 1584-9449

S.C. Editura Scriptorium S.R.L.

Director: Marius Diaconescu

Redactor: Felicia Gheorghieș

Tel./Fax: 021-3325357

e-mail: editurascriptorium@computersoft.ro

**GÂNDIREA POLITICĂ A LUI ȘTEFAN JÓSIKA,
CANCELARUL PRINCEPULUI SIGISMUND BÁTHORY
(Paternitatea unei idei politice: unirea Transilvaniei cu Țara
Românească și Moldova)**

Marius Diaconescu

Unirea Țării Românești cu Transilvania și Moldova de către Mihai Viteazul este un subiect inepuizabil pentru istoriografia română. În ciuda numeroaselor studii și monografii, multe dintre ele de o inegalabilă valoare științifică, subiectul se pretează la noi abordări din diverse perspective. Unirea celor trei principate a constituit punctul culminant al evoluției unei idei politice care, de obicei, este definită prin parametrii unei istorii, în care Mihai Viteazul și boierii români au avut rolul principal. Cercetarea documentelor de epocă permite lărgirea spectrului personajelor care au avut un cuvânt de spus în formularea acestei idei politice – unirea celor trei principate. Unirea nu a fost o soluție de moment, ci formula unei idei politice care s-a conturat și s-a definit pe parcursul secolului al XVI-lea într-un mediu politic mai larg, care nu se limitează doar la Mihai Viteazul și elita politică românească¹.

Ștefan (István) Jósika², în calitate de cancelar al principelui Sigismund Báthory într-o perioadă importantă a Războiului de 15 ani³, a jucat un rol important în istoria Transilvaniei și a celorlalte două principate. Lectura unor documente ne-a atras atenția asupra lui și ne-a impulsionat spre aprofundarea cercetării. Cu o singură excepție, istoricii s-au rezumat doar la enunțarea unor aprecieri la adresa

¹ Șt. Andreescu, *Restitutio Daciae (Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1526-1593)*, Editura Albatros, București, 1980, *passim*, susține geneza acestei idei politice în mediul românesc. Ne exprimăm rezerva asupra acestei opinii, generalizate în istoriografia română, deoarece, susținând imaginar germeii unei unități românești medievale, este neglijată tocmai premisa esențială a Unirii celor trei principate: crearea unei structuri politice capabile să suplinească golul creat de înfrângerea și divizarea regatului Ungariei. Istoriografia română trebuie să admită rolul de echilibru pe care l-a constituit regatul Ungariei până la Mohács în istoria Țărilor Române – trecând peste percepțiile epocii moderne despre relațiile dintre români și unguri – și doar atunci va fi înțeleasă corect geneza și evoluția ideii politice de Unire a celor trei principate. Istoriografia română este tributară încă epocii romantice, care l-a lansat pe Mihai Viteazul în fruntea Pantheon-ului poporului român.

² Vom folosi în continuare varianta românească a prenumelui său: Ștefan.

³ Pentru etapele războiului a se vedea Sándor László Tóth, *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*, Belvedere Meridionale, Szeged, 2000, *passim*.

lui Ștefan Jósika sau i-au acordat o atenție redusă doar la câteva rânduri despre activitatea sau originea sa.

Patriciu Dragalina, autorul unei monografii despre Banat, publicată la cumpăna secolelor XIX-XX, afirma că Ștefan Jósika era „un român de origine din Caransebeș” care „avea influență deosebită asupra principelui”. Îl caracteriza ca „inimicul cel mai înverșunat” al politicii habsburgice „și unicul bărbat capabil să-i strice rostul” lui Sigismund Báthory⁴.

Nicolae Iorga, cu un patetism specific, considera că prevederile favorabile boierimii muntene din tratatul din 20 mai 1595 au fost formulate de „vicleanul cancelariu Ștefan Jójica (Jósika), un Român de origine, zugrumând libertatea românească...”⁵.

Interesantă este evoluția aprecierilor istoricului Andrei Veress, unul dintre cei mai documentați specialiști ai istoriei principatului Transilvaniei și ai relațiilor acestuia cu Țara Românească și Moldova. Într-un studiu din 1924 dedicat campaniei creștine antiotomane din 1595, acest istoric, după ce a subliniat rolul lui Ștefan Jósika în aspectele diplomatice ale implicării Transilvaniei în războiul antiotoman, i-a făcut următoarea caracterizare: „un Român bănățean crescut în legea catolică și devenit cu totul Ungur, care din simplu băiat de țăran ajunsese în slujba familiei Báthory la demnitatea aceasta înaltă și mai mult prin lingușiri decât prin învățătură câștigase o influență covârșitoare asupra principelui.”⁶ Peste patru ani, comentând acțiunile lui Ștefan Jósika din anii 1597-1598, ca asediul Timișoarei, împotrivirea sa față de cedarea Transilvaniei către habsburgi și planul său de a deveni el însuși principe, A. Veress are un ton foarte critic la adresa personajului nostru: „După actele dosarului de instrucție, Iosica și-a meritat soarta fatală, căci multe din acțiunile sale erau potrivnice interesului de Stat ... era un om de o ambițiune nesfârșită, om care se pricepea bine de a-și folosi autoritatea și influența mare pentru realizarea intereselor sale proprii ... Român iobag bănățean, care a ajuns de copil în Curtea Bathoreștilor știu să se ridice (cu foarte puținică carte) la demnitatea cea mai înaltă a țării.”⁷ După alți patru ani, cu ocazia editării unui nou volum de documente din prestigioasa colecție „Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești”, într-o notă la varianta maghiară a procesului verbal al anchetării lui Ștefan Jósika, critica omiterea unor fragmente din varianta germană a aceluiași document, publicată în colecția Hurmuzaki, „fiind vorba de viața unui om de seama lui Iosica”, un „om de stat, care oricâți vrăjmași

⁴ P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, II, Editura autorului, Caransebeș, 1900, p. 55-56.

⁵ N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, București, 1935, p. 178.

⁶ A. Veress, *Campania creștină în contra lui Sinan pașa din 1595 (cu 17 relațiuni italiene inedite)* (în continuare se va cita: *Campania creștinilor*), extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria a III-a, tom IV, 1924, p. 6-7.

⁷ Idem, *Nunții apostolici în Ardeal (1592-1600)* (în continuare se va cita: *Nunții apostolici*), extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria a III-a, tom VIII, 1928, p. 40-41.

ar fi avut, se numia cu fală «Principe al Ardealului, fără titlu» în fața judecătorilor săi”. Istoricul îl condamnă pe cel care a organizat execuția cancelarului „comițând una din cele mai mari injustiții ale vremii”⁸. În opt ani de cercetări opinia reputatului istoric față de personajul nostru s-a schimbat radical!

Ion Nistor a remarcat într-un studiu din 1946 că Jósika râvnise la succesiunea lui Sigismund Báthory și îi oferise lui Mihai „o alianță și mai avantajoasă, ce mergea până la recunoașterea supremației domnului muntean asupra Ardealului, unit cu Țara Românească și Bulgaria, pentru a constitui astfel un bastion puternic contra Turcilor”⁹. Autorul considera că descoperirea planurilor lui Jósika de către imperiali au fost cauza execuției sale.

Autorii sintezei de istoria României apărută sub egida Academiei Române în 1961 au preluat tale-quala acuzațiile aduse lui Jósika la proces de către dușmanii săi și au afirmat că „plănuia să se înscăuneze principe cu ajutor polon și turc și să-l scoată pe Mihai Viteazul din domnia Țării Românești”¹⁰.

Theodor N. Trâpcea i-a dedicat un scurt articol în 1969, în care a subliniat acțiunile sale împotriva cedării Transilvaniei habsburgilor¹¹. Articolul este un elogiu la adresa lui Ștefan Jósika.

Ștefan Andreescu, specialist incontestabil în istoria lui Mihai Viteazul, analizând câteva documente despre relațiile lui Ștefan Jósika cu domnitorul român, asupra cărora ne vom opri și noi mai încolo, reclama recent absența unui studiu despre acest personaj: „Nu există, deocamdată, o cercetare amănunțită și aprofundată asupra personalității și acțiunilor cancelarului Ștefan Jósika”¹².

Încurajați de această ultimă opinie, am aprofundat cercetarea izvoarelor și a bibliografiei referitoare la acest personaj de prim rang din istoria noastră. Fără a avea pretenția de a răspunde exhaustiv la acest imperativ istoriografic, ne propunem să abordăm câteva aspecte despre originea, cariera politică și gândirea politică a lui Ștefan Jósika, în măsura în care izvoarele ne permit să le clarificăm.

Demnitățile de mare cancelar și de consilier al principelui, precum și ascensiunea sa rapidă, au provocat reacții deloc măgulitoare la adresa lui Ștefan Jósika din partea contemporanilor săi. Bârfele care circulau pe seama sa au influențat, în mod cert, opiniile agenților străini care se aflau pe lângă curtea princiară din Alba Iulia și care își informau periodic stăpânii despre desfășurarea

⁸ Idem, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești* (în continuare se va cita *Documente*), V, *Acte și scrisori (1596-1599)*, Cartea Românească, București, 1932, p. 182. *Ibidem*, III, *Acte și scrisori (1585-1592)*, București, Cartea Românească, 1931, p. 263, nota documentului nr. 173: „mic neaș român din banatul Severinului, mult iubit de principe”.

⁹ Ion I. Nistor, *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania „noemvrie 1599 – 19 august 1601”*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tomul XXVIII, p. 450.

¹⁰ *Istoria României*, II, București, 1961, p. 976.

¹¹ Theodor N. Trâpcea, *Un bănățean, cancelar ardelean, în luptă cu Habsburgii, pentru autonomia Transilvaniei*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, tom XII, 1969, p. 223-229.

¹² Șt. Andreescu, *Restitutio Daciae. Studii cu privire la Mihai Viteazul*, III, Editura Albatros, București, 1997, p. 189, nota 37.

evenimentelor din această parte a Europei. Această corespondență, precum și cronistica epocii, constituie principalele izvoare care au permis demersul nostru de față. Pentru această fază a cercetării am utilizat doar surse editate. Probabil că arhivele mai păstrează încă piese valoroase, care așteaptă să fie publicate și care vor completa demonstrația noastră.

ORIGINEA LUI ȘTEFAN JÓSIKA

În ciuda aparențelor, istoriografia este deficitară în clarificarea originii lui Ștefan Jósika. Realizarea genealogiei familiei Jósika, atât a ascendenței cancelarului cât și a descendenților săi, rămâne o necesitate istoriografică¹³.

Nu se cunoaște data nașterii personajului nostru. În aprilie 1595 Giovanni de Marini Poli, agentul împăratului Rudolf al II-lea, afirma că Ștefan Jósika era foarte tânăr¹⁴. Dacă ținem cont de faptul că în jur de 1580 i s-a născut primul copil din prima căsătorie – Sigismund¹⁵, luând în considerare aprecierea solului imperial, putem plasa data nașterii lui Ștefan Jósika undeva între anii 1550-1560. Data morții este cunoscută: 1 septembrie 1598, când a fost decapitat în cetatea Sătmărulei¹⁶.

Ceva mai bogate sunt informațiile privitoare la originea etnică a cancelarului. Același agent imperial, Giovanni de Marini Poli, menționa în 1595 că Jósika era român de neam: „di natione Vallacha”¹⁷. Un cronicar contemporan, Szamosközy, se exprima foarte plastic în legătură cu originea lui Ștefan Jósika: acesta era „ficiar de târfă română”¹⁸. Cronicarul atribuie această exprimare principelui Sigismund Báthory înainte de abdicarea acestuia din aprilie 1598¹⁹.

Un italian sosit la Alba Iulia în suita nunțului papal Alfonso Visconti și ajuns gentilom al principelui, Cosimo Capponi, într-un raport către marele duce de Toscana din 5 ianuarie 1596 despre situația din Transilvania, sublinia într-un mod plastic originea

¹³ Între genealogiștii care s-au ocupat de familia Jósika nu există o unanimitate de opinii cu privire la ascendența lui Ștefan Jósika și nici la urmașii săi. Vezi Iván Nagy, *Magyarország családja*, V, Pest, 1857, p. 357; Frigyes Pesty, *A szörényi bántóság és a szörény vármegye története*, I, Budapest, 1877, p. 470.

¹⁴ A. Veress, *Documente*, IV, *Acte și scrisori (1593-1595)*, București, Cartea Românească, 1932, nr. 116, p. 205. În traducere în limba română în *Călători străini despre Țările Române* (în continuare se va cita *Călători străini*), III, volum îngrijit de Maria Holban (redactor-responsabil), M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Științifică, București, 1971, p. 256.

¹⁵ Nagy Iván, *loc. cit.*

¹⁶ A. Veress, *Documente*, V, nr. 114, p. 184-185.

¹⁷ Idem, *Documente*, IV, *Acte și scrisori (1393-1395)*, București, Editura Cartea Românească, 1932, nr. 116, p. 205. În traducere în limba română în *Călători străini*, III, p. 256.

¹⁸ I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul”, 1928, p. 111.

¹⁹ Vezi comentariul lui I. A. Pop, *Naștinea română medievală*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 22-23. Ioan Aurel Pop a trecut cu vederea faptul că vorbele respective erau puse în gura principelui!

românească a lui Ștefan Jósika: un român sărăntoc („è pure un povero Valacho”)²⁰. Călugărul franciscan Giuseppe Pisculo prezenta la fel originea românească a personajului nostru: „un român din poporul de rând”²¹.

Toate aceste surse de epocă atestă originea românească incontestabilă a lui Ștefan Jósika. Figurile de stil prin care solii italieni menționau originea românească denotă, pe de o parte, generalizarea unei antipatii la curtea principelui față de cancelar, iar pe de altă parte reflectă o percepție colectivă a românilor în mentalul colectiv al nobilimii ardeleni la finele secolului al XVI-lea. Originea românească a cancelarului era o caracteristică negativă în ochii celor care îl bârfeau, de la care și-au însușit această percepție și agenții străini, autori ai scrisorilor menționate mai sus. Metafora utilizată de cronicarul Szamosközy – „ficiar de târfă română” – este semnificativă.

Este discutabilă originea socială a lui Ștefan Jósika. Franciscanul Giuseppe Pisculo îi plasa originea în mijlocul poporului de rând²². Probabil că sub influența acestei afirmații, Andrei Veress considera la un moment dat că fusese iobag la origine²³. Istoriografia românească nu îi contestă originea nobiliară, din rândul nobilimii românești din Banat²⁴. Genealogiștii maghiari susțin o origine nobiliară, fără să specifice caracteristica ei românească²⁵.

Este incontestabil că Ștefan Jósika era nobil, altfel nu ar fi putut accede la funcțiile pe care le-a ocupat. Este însă neclară originea acestei nobilități. Iván Nagy a preluat o informație dintr-un roman scris de un descendent al familiei – Miklós Jósika – la mijlocul secolului al XIX-lea și a considerat că tatăl lui Ștefan a fost un anume Daniel²⁶. Frigyes Pesty susținea că tatăl personajului nostru era Ioan Jósika din Caransebeș, atestat documentar pentru prima oară cu ocazia unei hotărniciri din 1559²⁷. Este posibil să fi fost una și aceeași persoană cu Ioan Jósika, castelan și vicecomite în Caransebeș în anii 1589-1590²⁸. Între diversele personaje cu patronimicul Jósika, atestate documentar în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, nu a fost realizată încă o filiație solid argumentată. Întâlnim persoane cu acest

²⁰ A. Veress, *Documente*, V, nr. 1, p. 2. În traducerea în limba română din *Călători străini*, III, p. 512, s-a optat pentru sensul „sărac” al cuvântului „povero”. Preferăm înțelesul de „sărăntoc”, pentru că exprimă mai clar sensul dorit de autorul scrisorii.

²¹ *Călători străini*, III, p. 632. Acesta este sensul corect al expresiei „di bassa natione”, după cum dovedește și fragmentul următor din relație, unde autorul consideră că din cauza influenței cancelarului, principele ar prefera conversația cu „persoane de jos, decât cu persoane de neam ales” și își petrece timpul de obicei cu „persoane de jos”, îngăduind la masa sa „lipsă de respect, flectărind și glumind și făcându-se uneori tovarăș și frate cu aceștia” (*Ibidem*, III, p. 632-633). Textul original în A. Veress, *Campania creștinilor*, p. 146-147.

²² A. Veress, *Campania creștinilor*, p. 146-147 (în traducere în *Călători străini*, III, p. 632).

²³ *Idem*, *Nunții apostolici*, p. 40-41.

²⁴ *Călători străini*, III, p. 191, nota 13; p. 632, nota 13.

²⁵ Iván Nagy, *loc. cit.*; Frigyes Pesty, *loc. cit.*

²⁶ Iván Nagy, *loc. cit.*

²⁷ Frigyes Pesty, *loc. cit.*, pe baza unui document din arhiva familiei Sombory.

²⁸ *Ibidem*, p. 323 și 470.

patronimic care aparțineau mediului nobiliar, dar și celui al nenobililor²⁹. Probabil că informațiile care vor ieși la iveală pe măsură ce arhivele vor fi mai bine cercetate, vor putea permite realizarea unui tabel genealogic corect cu ascendența lui Ștefan Jósika. Nu în ultimul rând va trebui urmărită evoluția proprietăților familiei, deoarece componența și evoluția domeniului feudal este un reper important în identificarea membrilor unei familii cu nume asemănătoare. Poate abia atunci vom putea ști dacă Ștefan Jósika era descendent al vechii nobilimi românești din regiunea Banatului sau a noii nobilimi armaliste create începând cu mijlocul secolului al XVI-lea.

Confesiunea catolică a lui Ștefan Jósika este dovedită de testamentul său redactat înainte de execuția sa în cetatea Sătmarului³⁰. Un alt argument al confesiunii sale, dacă mai trebuie invocat, este sprijinul acordat iezuiților. În 21 decembrie 1588 a protestat, alături de stăpânii săi Bathorești și alături de alți nobili maghiari catolici, împotriva expulzării iezuiților din Transilvania³¹. Tot el a jucat un rol important în restituirea averilor iezuiților după revenirea lor în Transilvania³². Prin apartenența la religia catolică, Ștefan Jósika nu face o notă discordantă față de nobilimea românească din regiunea Caransebeșului, căci este cunoscută opțiunea catolică a unei mari părți a românilor bănățeni în secolele XV-XVI.

CARIERA POLITICĂ

Ștefan Jósika este exemplul perfect din categoria „oamenilor noi” sau a noilor baroni, ridicați foarte repede pe scara ierarhiei sociale. Din mediul micii nobilimi românești din regiunea Caransebeșului, el a reușit relativ repede să ajungă în cea mai importantă poziție politică a principatului, cea de mare cancelar.

Carierea sa se leagă de familia Báthory. Potrivit relației unui misionar franciscan participant la campania din Țara Românească din toamna anului 1595 în suita principelui, Ștefan Jósika ar fi fost crescut la curte încă din copilărie, iar Sigismund Báthory l-ar fi trimis în Italia la studii³³. O altă relație contemporană

²⁹ În martie 1603 era prezent în calitate de vecin la o introducere în stăpânire „*providus Franciscus Jósika in Tinkova*”: A. Veress, *Epistolae et acta generalis Georgii Basta*, II, Budapest, 1913, nr. 1216, p. 187.

³⁰ Idem, *Documente*, V, nr. 114, p. 184: „*mindenekben az szent Római anyaszentegyháznak régi vallása szerint meg nyugodt lellem és abban az vallásban halok meg is.*”.

³¹ Idem, *Epistolae et acta Jezuitarum Transylvaniae temporibus principum Báthory (1571-1613)*, II, Kolozsvár-Budapest, 1913, p. 258, nota 1: „*protestantes hi catholici fuerunt: duo domini Báthory cum eorum servitoribus, nempe Stephanus Jósika*”.

³² Idem, *Annuae litterae Societatis Jesu de rebus Transylvanicis temporibus principum Báthory (1579-1613)*, Budapest, 1921, p. 57.

³³ Idem, *Campania creștinilor*, p. 146-147. În traducere în *Călători străini*, III, p. 632. Editorii români ai documentului consideră că informațiile lui Giuseppe Pisculo despre începuturile carierei lui Ștefan Jósika sunt inexacte: *ibidem*, p. 632, notele 14 și 15. Preferăm să ne exprimăm doar o oarecare rezervă, datorită faptului că autorul scrisorii a preluat informația de la terțe persoane.

afirma că ar fi învățat limba italiană chiar de la principe³⁴. Potrivit istoricului Andrei Veress, Ștefan Jósika ar fi avut „puțintică carte” [sic!]. Aprecierea este valabilă în cazul în care îl comparăm cu alți nobili din epocă, erudiți cu studii în străinătate. Este cert că pe lângă limbile română și maghiară, personajul nostru stăpânea limba italiană și latină. După Andrei Veress, din 1582 Ștefan Jósika s-ar fi aflat în Polonia ca „servitor domestic” al lui Andrei Báthory, student la seminarul din Pultusk³⁵.

Prima funcție oficială, în care îl știm în decembrie 1585, este cea de secretar al principelui Cristofor Báthory, când îl însoțea pe Fellician de Herberstein în inspecția acestuia la minele din Munții Apuseni³⁶.

În iarna anilor 1587-1588 a participat la războiul pentru coroana Poloniei, în cadrul trupelor ardelene de sub comanda lui Baltazar Báthory. Este neclar statutul lui Ștefan Jósika în armata ardeleană. La șapte ani după evenimente, un agent imperial care îi critica aptitudinile militare, afirma că protagonistul nostru a participat la campanie în calitate de servitor al lui Baltazar Báthory³⁷. Probabil că termenul „servitor”, utilizat atât de autorul italian al scrisorii cât și de traducătorul ediției românești nu este cel mai potrivit. Opinem că Ștefan Jósika fusese familiar al lui Baltazar Báthory³⁸.

Deși fusese familiar al lui Baltazar Báthory, încă din acei ani Ștefan Jósika era de fapt credincios vărului acestuia, Sigismund Báthory. Relația apropiată și influența puternică exercitată asupra viitorului principe al Transilvaniei înainte de 1588 este subliniată de iezuitul Ioan Leleszi, educatorul lui Sigismund până în momentul alungării iezuiților din Transilvania³⁹. De altfel încă la sfârșitul anului 1588, cu ocazia agitațiilor prilejuite de expulzare, Ștefan Jósika apare în documente în postura de familiar și de consilier al lui Sigismund Báthory. El l-a sfătuit pe stăpânul său să consimtă acum la alungarea iezuiților, pentru ca să profite pe viitor de un prilej favorabil să îi readucă⁴⁰.

Probabil că pe parcursul anului 1588 Jósika l-a părăsit oficial pe Baltazar Báthory și a devenit consilierul lui Sigismund. Faptul că în 1592, într-un moment de criză dintre cei doi membri ai familiei Báthory, Baltazar l-a considerat pe personajul nostru cel mai mare inamic al său, alături de cancelarul Kovácsocsy,

³⁴ A. Veress, *Documente*, IV, nr. 116, p. 205 (în traducere în *Călători străini*, III, p. 256).

³⁵ *Ibidem*, IV, nr. 116, p. 205, nota 1. Din păcate nu face nici o referință critică!

³⁶ *Ibidem*, III, nr. 28, p. 59 (în traducere în *Călători străini*, III, p. 191).

³⁷ *Ibidem*, IV, p. 205 (în traducere în *Călători străini*, III, p. 256).

³⁸ Despre familiaritate, o relație interfeudală specifică Ungariei medievale, vezi I. Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 244.

³⁹ László Szilás, *Der Jesuit Alfonso Carrillo in Siebenbürgen 1591-1599*, Institutum Historicum S. J., Roma, 1966, anexa nr. 19, p. 151.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 35-36 și anexa nr. 19, p. 151: „persuasit Principi puero ut consentiret ad expulsionem nostrorum ea spe ut post aliquot annos reduceret”.

plănuind chiar să îi lichideze pe cei doi în anticamera principelui⁴¹, sugerează că Ștefan Jósika și-a servit noul stăpân cu informații secrete despre planurile vărului său.

Relația apropiată cu tânărul principe l-a promovat în demnitatea de mare camerier⁴². O dovadă a încrederii de care se bucura din partea lui Sigismund, este trimiterea lui în fruntea unei solii cu însărcinări speciale: la curtea de la Florența trebuia să negocieze căsătoria cu o nepoată a marelui duce de Toscana, iar la Roma să trateze cu Papa și cu generalul ordinului iezuit despre revenirea iezuiților în Transilvania⁴³. Cu ocazia soliei la Roma, Papa l-a ridicat pe Ștefan Jósika în rândul cavalerilor, într-o ceremonie fastuoasă, în prezența unui mare număr de cardinali⁴⁴.

Punctul culminant al carierei politice a lui Ștefan Jósika îl constituie demnitatea de mare cancelar (supremus cancellarius) al principelui Sigismund Báthory. Aceasta era cea mai importantă funcție politică în stat.

Ascensiunea sa în demnitatea respectivă se datorează în primul rând opțiunii principelui spre alianța cu Liga Sfântă în luptă împotriva Imperiului Otoman. Sfetnicul care a jucat rolul principal în determinarea acestei opțiuni a fost duhovnicul principelui, iezuitul Alfonso Carrillo⁴⁵. Nu trebuie neglijat însă nici rolul lui Ștefan Jósika. În rândul nobilimii ardelene predomina curentul prootoman, care prin Dietă s-a opus implicării Transilvaniei în războiul cu turcii. Dintre exponenții partidei antiotomane s-au remarcat Ștefan Bocskay, unchiul principelui (viitorul principe al Transilvaniei) și Ștefan Jósika. Acesta din urmă a devenit mare cancelar după ce titularul acestei demnități, Wolfgang Kovácsocsy, a fost decapitat sub acuzația de complot și trădare în 13 septembrie 1594⁴⁶. Prin executarea capilor așa-zisei rebeliuni de la Cluj din august 1594, principele a îndepărtat de fapt stâlpii taberei prootomane și și-a impus punctul de vedere în Dietă⁴⁷.

⁴¹ A. Veress, *Relationes nuntiorum apostolicorum in Transsilvaniam missam a Clemente VIII (1592-1600)*, Budapest, 1909, nr. 2, p. 7.

⁴² *Călători străini*, III, p. 337-338. Traducerea editorilor români a expresiei „maestro di camera” prin „mare cămăraș” este incorectă. A. Veress, *Nunții apostolici*, p. 316, traduce prin „maestru de cameră”. În altă scrisoare a principelui, Jósika poartă titlul de „*cubiculi nostri praefectus*”, funcție pe care A. Veress, *Documente*, III, nr. 170, p. 252, nota 1, o echivalează cu cea de majordom al principelui. Marele camerier este echivalentul postelnicului din Țările Române.

⁴³ Pentru scopurile soliei, vezi A. Veress, *Nunții apostolici*, p. 314. Despre solia lui Jósika și impresia foarte bună pe care a făcut-o în Italia vezi A. Oțetea, *Știri italiene privitoare la Țările Românești (1592-1608)*, în „Cercetări istorice”, IV (1928), nr. 1, p. 49-61.

⁴⁴ A. Veress, *Documente*, IV, nr. 186, p. 280-281.

⁴⁵ *Erdély története. I. A kezdetektől 1606-ig*. Szerkesztette Makkai László, Mócsy András, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, p. 524.

⁴⁶ *Călători străini*, III, p. 444, nota 75.

⁴⁷ Nu există încă în istoriografia română, după cunoștința noastră, un studiu asupra acestor evenimente. Maria Holban a redactat un material în *Observații critice* la scrisoarea lui Pietro Busto din 21 ianuarie 1595 în *Călători străini*, III, p. 449-454. Vezi și I. Toderașcu, *Transilvania și Liga Sfântă. O relatare necunoscută din 1597*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Iași”, 1982, p. 303-311.

Ștefan Jósika a ocupat demnitatea de mare cancelar până în momentul arestării sale, în 4 aprilie 1598. Poziția sa a început însă să se clatine încă din primăvara anului 1597, după revenirea principelui din a doua sa vizită la Praga, unde s-a decis renunțarea la tronul Transilvaniei în favoarea habsburgilor. Cancelarul s-a împotrivit cedării Transilvaniei, având sprijinul, la început, și al lui Ștefan Bocskay.

În mai 1597 s-a petrecut un moment de criză în relațiile dintre principe și cancelar, încheiat în cele din urmă printr-o împăcare, benefică la prima vedere pentru Ștefan Jósika. Acesta a primit încă două domenii cu un castel și circa 30 de sate pe valea Mureșului⁴⁸. Nu este exclus ca împăcarea să fi fost doar formală sau de moment. La scurt timp cancelarul se temea ca principele să nu îi ia viața⁴⁹. Oricum, relatările agenților străini de la curtea imperială consemnează intrigile pe care le țesea cancelarul pentru a se opune cedării Transilvaniei către habsburgi⁵⁰.

Principele a urmărit să îl inducă în eroare pe cancelar pentru a-și putea duce planurile la bun sfârșit. La finele lunii august 1597 i-a dăruit soției lui Jósika un domeniu format dintr-un castel și nouă sate din comitatul Turda⁵¹. I-a încredințat cancelarului comanda trupelor care asediau Timișoara, probabil pentru a-l îndepărta de la curte, ca să nu impieteze mersul negocierilor cu imperialii. Asediul, care a durat două luni, a fost un eșec pentru cancelar, exploatat de către inamicii săi.

Știrea încordării relațiilor dintre principe și cancelar s-a difuzat la curțile europene interesate de evenimentele din Transilvania. În ultima zi a lunii ianuarie 1598 se anunța din Veneția că a sosit prin Viena un zvon că principele l-ar fi arestat pe marele său cancelar, pe care îl bănuia că s-a înțeles cu turcii⁵². Circulația știrilor prin intermediul mai multor emisari a deformat se pare informația. Jósika a fost acuzat că ar fi fost plătit de turci ca să nu cucerească cetatea Timișoara⁵³. Probabil că aceste acuzații au fost miezul știrilor transmise la curțile europene, deformate de emisari. Nu există nici o sursă directă care să ateste arestarea cancelarului în decembrie 1597 sau ianuarie 1598. Știrea deformată de mai sus reflectă însă încordarea relațiilor dintre principe și cancelar.

Sfârșitul lui Ștefan Jósika se apropia cu viteza cu care comisarii imperiali se grăbeau să ajungă în Transilvania pentru a prelua administrația țării. Principele Sigismund Báthory a conceput din timp un plan pentru îndepărtarea cancelarului.

⁴⁸ A. Veress, *Relationes*, p. 287 (în traducere în *Călători străini*, III, p. 490).

⁴⁹ Idem, *Documente*, V, nr. 46, p. 70-71.

⁵⁰ *Documente privitoare la istoria Românilor*, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki (în continuare se va cita; Hurmuzaki, *Documente*), III/2 (1576-1600), București, 1888, nr. 320, p. 279

⁵¹ A. Veress, *Documente*, V, nr. 57, p. 87.

⁵² *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, 4, *Relatări și presă*, Editura Academiei R.S. România, București, 1986, IV, nr. 76, p. 110. Despre o posibilă corespondență între Jósika și turci vezi Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 329, nota 1.

⁵³ Hurmuzaki, *Documente*, III/2, nr. 320, p. 279.

Probabil că susținerea de care acesta se bucura din partea unor membri ai Dietei l-a oprit pe principe să îl execute pe Jósika mai devreme de sosirea comisarilor.

Sigismund Báthory a semănat discordie între magnații ardeleni care doreau să preia tronul Transilvaniei. Cronicarul Szamosközy relatează că, înainte de a abdică, principele i-ar fi propus lui Gaspar Kornis, căpitanul cetății Hust și consilier princiar, să ia el însuși tronul. A doua zi i-ar fi făcut aceeași propunere lui Ștefan Bocskay, unchiul principelui: „te sfătuiesc să nu lași scaunul domnesc, dacă-ți trebuie, nici unui ficior de târfă română”, vizându-l pe Ștefan Jósika. Ulterior, spune cronicarul, a dat el de bunăvoie domnia lui Jósika⁵⁴. Sigismund trimisese soli la Constantinopol care să ceară steag pe seama lui Ștefan Jósika. Acesta, cu învoirea principelui, i-a scris lui Maximilian de Habsburg să nu-și mai trimită comisarii, deoarece Sigismund s-a răzgândit și nu mai abdică⁵⁵. Totul a fost doar o intrigă pentru a amâna deznodământul final⁵⁶.

Deși planificase inițial să îl trimită pe cancelar în solie la Mihai Viteazul, l-a reținut pentru momentul sosirii comisarilor imperiali și l-a trimis pe un alt nobil, Szármasági, cu circa șase săptămâni înainte de abdicare⁵⁷. Probabil că legătura strânsă dintre Jósika și domnitorul Țării Românești, despre care vom vorbi mai încolo, constituia un pericol pentru planurile principelui.

Pentru îndepărtarea lui Ștefan Jósika, Sigismund a conlucrat cu Ștefan Bocskay, celălalt consilier apropiat al său, cu iezuitul Alfonso Carrillo, duhovnicul său, și cu comisarii imperiali. Existența unui plan este dovedită de desfășurarea arestării cancelarului. Dieta a fost convocată, contrar obiceiului, în palatul princiar, nu în catedrala din Alba Iulia. După ce a intrat Ștefan Jósika, ușile au fost blocate de gărzi. Comisarii imperiali, după ce au citit înțelegerea încheiată la Praga între principe și împărat, au arătat scrisoarea cancelarului către arhiducele Maximilian, spunând că se miră că există magnați în Transilvania care să desfacă ceea ce a încheiat stăpânul lor cu împăratul. Principele l-a declarat pe Ștefan Jósika inamic al împăratului și al Ardealului și a ordonat arestarea lui, apoi l-a extrădat comisarilor⁵⁸.

Cancelarul a avut susținători în Dietă. Chiar în momentul arestării, un tânăr nobil a protestat, afirmând că arestarea cancelarului în Dietă contravenea legilor țării și libertății nobiliare. Acesta a fost executat la câteva zile⁵⁹, acțiune care dovedește necesitatea unor măsuri radicale din partea noii administrații imperiale pentru a nu risca organizarea unei rebeliuni nobiliare. După plecarea comisarilor,

⁵⁴ I. Crăciun, *op. cit.*, p. 110-111.

⁵⁵ P. Dragalina, *op. cit.*, p. 56-57.

⁵⁶ Sándor László Tóth, *op. cit.*, p. 382-383, caracterizează tactica principelui drept una „machiavelică” și evită să se pronunțe asupra veridicității informațiilor din corespondența și cronistica de epocă.

⁵⁷ I. Crăciun, *op. cit.*, p. 110.

⁵⁸ P. Dragalina, *op. cit.*, p. 58.

⁵⁹ A. Veress, *Documente*, V, nr. 95, p. 157 și nota 2.

unii nobili au cerut eliberarea lui Ștefan Jósika și judecarea lui după legile țării⁶⁰. Cel puțin la începutul lunii iunie 1598 încă nu era decisă soarta lui. Comisarilor imperiali din Transilvania așteptau probabil ca acesta să depună jurământ de credință față de împărat⁶¹.

Ștefan Jósika a fost închis în cetatea Chioarului și apoi a fost strămutat la Sătmar, unde a fost anchetat de reprezentanții împăratului Rudolf al II-lea. Chiar și în timpul anchetei, care a utilizat metode specifice epocii, inclusiv tortura, Ștefan Jósika a declarat judecătorilor săi: „Eu până la venirea Domniilor Voastre am fost întru totul principe fără titlu și dacă Maiestatea Sa îmi dă și titlul, eu mă leg că voi fi slugă credincioasă Maiestății sale până la moarte”⁶².

INFLUENȚA LUI ȘTEFAN JÓSIKA ASUPRA PRINCIPELUI

Cea mai timpurie informație despre influența pe care Ștefan Jósika a exercitat-o asupra lui Sigismund Báthory datează din decembrie 1591 și aparține iezuitului Ioan Leleszi. Acesta a fost educatorul principelui până în momentul alungării iezuiților din Transilvania în decembrie 1588. Relatarea sa, adresată generalului ordinului, se raportează, în privința caracterizării lui Ștefan Jósika, la situații anterioare acestui moment nefast pentru iezuiți. Scopul lui Leleszi era, după cum el însuși afirmă, să îl informeze pe generalul său despre persoana solului trimis de principele Transilvaniei, adică despre Ștefan Jósika, care „a acaparat puternic sufletul principelui, în așa măsură încât totul depinde de vorba lui”⁶³. Iezuitul a propus și o soluție pentru diminuarea influenței lui Jósika: trimiterea unui călugăr, care să devină duhovnicul principelui. Prevederea bătrânului iezuit care l-a educat pe principe s-a adevărat: Alfonso Carrillo, duhovnicul iezuit al principelui, a devenit principalul sfetnic al acestuia și a acționat împotriva planurilor lui Ștefan Jósika, mai ales în problema cedării Transilvaniei către habsburgi.

Călugărul franciscan Giuseppe Pisculo, într-o relatare din august 1595 despre campania antiotomană din Țara Românească, are un fragment semnificativ despre rolul și locul lui Ștefan Jósika în Transilvania. În acest caz avem percepția unei persoane din exterior, călugărul fiind misionar în Țara Românească. Aprecierile sale se bazează atât pe observațiile directe în perioada scurtă în care a fost în anturajul principelui cu ocazia acelei campanii, cât și pe informații culese de la terțe persoane. Scrisoarea lui G. Pisculo reflectă percepția contemporanilor despre Ștefan Jósika, ceea ce îi conferă o valoare deosebită. Guvernarea Transilvaniei era în mâinile cancelarului: „cît despre guvernarea și sfatul de care se

⁶⁰ P. Dragalina, *op. cit.*, p. 59.

⁶¹ În acest sens poate fi interpretat fragmentul laconic din finalul scrisorii comisarilor imperiali către împărat din 3 iunie 1598: „De Iozica ante reditum nihil possumus statuere”: *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, 5, *Mărturii*, Editura Academiei Române, București, 1990, nr. 74, p. 158.

⁶² A. Veress, *Documente*, IV, nr. 113, p. 182.

⁶³ L. Szilas, *op. cit.*, anexa nr. 19, p. 151: „occupavit penitus animum Principis adeo ut totus ex ore illius pendeat”.

folosește principele, după cât se poate vedea și cunoaște, cel care guvernează este domnul cancelar”. Este grăitoare superstiția prin care se explica influența lui Ștefan Jósika: „într-atîta conduce totul și trece totul prin mîna sa, încît se murmură în popor că el a vrăjit pe principe, fiind trecută autoritatea asupra lui peste orice ordine”. Relația dintre cancelar și principe era foarte apropiată, intimă chiar: „cancelarul îndeosebi îl canonește cum vrea, zicîndu-i și cuvinte disprețuitoare și o dată la baie era să-l sufoce pe principe, băgîndu-l cu capul în apă”. Jósika știa să se prefacă și să se lingusească. Totodată, exploata dezinteresul principelui pentru problemele de stat. Călugărul franciscan a remarcat istețimea și abilitatea cu care îl influența pe Sigismund Báthory. Se temea ca „sub influența lui, Alteța Sa să nu sufere (Doamne ferește!) vreun neajuns serios, pentru că nu are pe lângă persoana sa pe nimeni altul socotit bun pentru a duce negocieri”⁶⁴. Ultima remarcă este deosebit de importantă pentru a înțelege rolul lui Ștefan Jósika în istoria Țărilor Române în acea perioadă: cancelarul era principalul negociator al principelui, cel care de fapt a trasat direcțiile de politică externă a principatului Transilvaniei!

Nunțiul papal Alfonso Visconti a remarcat și el autoritatea de care se bucura cancelarul și influența pe care o exercita asupra principelui. Chiar și după aplanarea unor momente de ceartă între cei doi, Ștefan Jósika știa să profite de pe urma principelui și să își întărească poziția politică și materială. După o ceartă din mai 1597, cancelarul „a revenit la atîta favoare și autoritate, încît el conduce absolut totul ...nu știu unde se va ajunge în cele din urmă”⁶⁵. O întrebare retorică ce se aseamănă cu temerea exprimată cu doi ani mai devreme de Giuseppe Pisculo. Amândoi erau neliniștiți de influența pe care o avea Ștefan Jósika asupra principelui.

Cancelarul a exploatat inteligent capriciile, ambițiile și șovăiala principelui. Știa să se prefacă și să se lingusească. Același franciscan Giuseppe Pisculo, care a stat foarte puțin timp în anturajul principelui, a remarcat despre Ștefan Jósika că „cea mai mare artă a acestuia, după părerea mea este că știe să se prefacă, mai ales cu Alteța Sa de la care suportă orice fel de cuvinte de ocară, și știe atît de bine să lingusească”⁶⁶. Același observator explica poziția cancelarului prin dezinteresul principelui față de problemele de stat, exploatat cu abilitate și istețime de Ștefan Jósika.

Generalul italian Giovanni Francesco Aldobrandini l-a caracterizat într-o singură propoziție pe Ștefan Jósika: un om fără prea multe intenții sincere⁶⁷. Aceasta a fost impresia pe care i-a lăsat-o cancelarul doar după o scurtă călătorie în aceeași caleașcă!

Cosimo Capponi, sosit în suita nunțiului Alfonso Visconti și devenit gentilom al principelui, deplîngea și el influența pe care o exercita Ștefan Jósika

⁶⁴ *Călători străini*, III, p. 632-633 (după A. Veress, *Campania creștinilor*, p. 146).

⁶⁵ *Ibidem*, III, p. 490 (după A. Veress, *Relationes*, p. 287).

⁶⁶ *Ibidem*, III, p. 632-633 (după A. Veress, *Campania creștinilor*, p. 146).

⁶⁷ A. Veress, *Documente*, V, nr. 11, p. 20: „che è huomo di non molta sincera intentione”.

asupra principelui: „e lucru limpede că acel cancelar Josica va aduce căderea lui și a țării. Toți ascultă de el cu ștreangul de gît și siliți ...este atotputernic ...și dacă lucrul merge înainte îmi pare rău să văd că această țară merge la pierzanie, căci nimeni nu îndrăznește să vorbească din cauza sa; de fapt el e principele ...”⁶⁸.

Poziția influentă pe care o avea pe lângă principe i-a adus numeroși inamici, atât din rândul nobililor ardeleni, cât și din mijlocul italienilor protejați de principe. Mai mulți italieni, de la care a rămas o bogată corespondență, au relatat despre atitudinea dușmănoasă a cancelarului atât față de agenți cât și față de soldați. Această antipatie i-a influențat desigur pe autorii relațiilor respective în a-l considera pe Jósika principalul vinovat pentru lipsurile soldaților italieni⁶⁹ și pentru criza țării.

În cursul disputelor din primăvara anului 1595 dintre cancelar și agentul imperial Giovanni de Marini Poli, acesta din urmă l-a denigrat în fața principelui și a subliniat nepriceperea lui Jósika în războaie. I-a atras atenția consilierului imperial Pezzen că ar fi necesar ca împăratul și consilierii săi să protesteze pe lângă principele Transilvaniei împotriva cancelarului, care îndrăznește să pună condiții și îngrădiri unui împărat și consiliului său⁷⁰.

Opiniile contemporanilor au fost convergente: Ștefan Jósika a exercitat o influență foarte mare asupra principelui încă înainte de 1588. După ce a devenit principalul sfetnic al lui Sigismund, și-a disputat poziția și a fost îndepărtat treptat în primăvara anului 1597 de către Alfonso Carrillo, duhovnicul, și de către Ștefan Bocskay, unchiul principelui. Acțiunile lui Sigismund Báthory din prima perioadă a cancelariatului lui Ștefan Jósika, adică până la începutul declinului din primăvara anului 1597, îl au ca principal artizan pe protagonistul studiului nostru.

GÂNDIREA POLITICĂ A LUI ȘTEFAN JÓSIKA

Acțiunile lui Ștefan Jósika nu pot fi atribuite doar ambițiilor sale personale, cum s-a încercat atât de către contemporani, cât și de către majoritatea istoricilor. Desigur că acest aspect nu poate fi neglijat și că el are o pondere importantă în luarea unor decizii sau în elaborarea unor proiecte politice. Istoricii sunt tentați să vadă defectele unui personaj în funcție de poziția pe care acesta o ocupă în Pantheon-ul propriu. În spatele acestor ambiții personale și a așa-ziselor defecte umane – lingușeala, oportunismul, intriga etc. – trebuie însă să îl vedem pe omul politic care a fost Ștefan Jósika. Demnitățile pe care le-a ocupat implicau anumite responsabilități conștientizate de Jósika și de contemporanii săi. Analiza acțiunilor lui Jósika, între acestea incluzându-le și pe cele ale principelui Sigismund Báthory, care au fost concepute de cancelarul său, relevă existența unor idei și proiecte politice clar definite.

⁶⁸ *Călători străini*, III, p. 512-513 (după A. Veress, *Documente*, V, nr. 1, p. 1-3).

⁶⁹ *Ibidem*, III, p. 558: era vinovat pentru tratamentul rău al italienilor; *ibidem*, p. 556: le-a servit doar vorbe goale mercenarilor valoni care doreau să se angajeze în oastea principelui.

⁷⁰ A. Veress, *Documente*, IV, nr. 116, p. 205 (în traducere în *Călători străini*, III, p. 256).

În calitate de mare cancelar, Ștefan Jósika a intrat în mod deschis pe scena jocurilor diplomatice internaționale. În acest domeniu și-a folosit abilitățile de negociator, dar și cunoștințele de istorie politică. Poate afirmația pare pretențioasă, dar în corespondența sa Jósika face apel deseori la unele figuri de marcă ale istoriei Ungariei, ca Iancu de Hunedoara sau Mathia Corvin, și la relațiile lor politice cu vecinii. Pe de altă parte, era la curent cu ce a însemnat pentru stările ardeleni ocupația habsburgică între 1551-1555. Aceste exemple din istorie au avut rolul lor în opțiunile politice ale cancelarului.

Odată hotărâtă intrarea în alianța creștină, trebuiau rezolvate două probleme majore: raporturile cu casa de Habsburg, care pretindea suzeranitatea asupra Transilvaniei, și, pe de altă parte, natura relațiilor cu Țara Românească și Moldova, cei mai apropiați, din punct de vedere geografic, aliați în lupta antiotomană.

Poziția lui Ștefan Jósika a fost una antihabsburgică. El se încadra într-un curent generalizat în Transilvania de antipatie față de austrieci, format după ocupația habsburgică de la mijlocul veacului al XVI-lea. Jósika a avut, probabil, un rol important în formularea condițiilor de alianță cu habsburgii, unde punctul principal era reglementarea raporturilor politice: habsburgii, în calitate de regi ai Ungariei, să nu aibă nici o pretenție asupra Transilvaniei. După multiple schimburi de solii, acest punct și altele, tot divergente, au fost acceptate de imperiali⁷¹.

Alianța cu habsburgii a fost pentru Jósika una conjuncturală. A negociat direct cu turcii și a avut intenția realizării unei păci separate cu Poarta. Putem presupune chiar că i-a șantajat pe imperiali cu spectrul unei păci separate, cu scopul de a obține fonduri suplimentare. În decembrie 1595 l-a sfătuit pe principe să îl someze printr-un curier pe împărat să îi dea ajutoarele promise, sub amenințarea unei păci cu turcii⁷². Adeseori curtea de la Alba Iulia se împotriva contactelor directe dintre voievodul român și imperiali⁷³. Pretențiile habsburgilor de a negocia direct cu Țara Românească și cu Moldova s-au lovit însă de pretențiile lui Sigismund Báthory, mai bine zis de proiectele lui Ștefan Jósika.

Cancelarul l-a sfătuit pe principe să îl împiedice pe împăratul Rudolf al II-lea să devină protectorul, adică suzeranul Moldovei și Țării Românești. A speculat ambițiile politice ale lui Sigismund Báthory și l-a sfătuit să devină el însuși protectorul celor două principate. Ba mai mult, i-a suscitât chiar interesul pentru coroana Poloniei. Potrivit acuzațiilor prezentate cu ocazia procesului cancelarului, datorită lui Jósika, principele s-ar fi crezut scutul întregii creștinătăți, mai presus decât împăratul. Pentru a ilustra percepția planurilor politice ale cancelarului la curtea de la Praga, redăm fragmentul respectiv în traducerea editorului A. Veress: „... Josica nu a dat numai sfat principelui Ardealului, dar s'a și încumetat cu el, să

⁷¹ Hurmuzaki, *Documente*, III/2, nr. 98, p. 77-79.

⁷² Relația nunțului papal Alfonso Visconti din 6 decembrie 1595 în A. Veress, *Relationes*, p. 159 (în traducere în *Călători străini*, III, p. 487).

⁷³ Hurmuzaki, *Documente*, III/2, nr. 277, p. 244-245.

nu însărcineze pe Maiestatea Sa Împăratul, Domnul nostru, cu grija și ocrotirea Moldovei și a Munteniei, pentru că Maiestatea Sa Împăratul, Domnul nostru, nici cu puterea sa, nici cu prețul său n'ar fi de ajuns a le ocroti. Dar principele Ardealului poate fi scutul și ocrotirea întregii creștinătăți și nu numai aceea, dar cu Ardelenii săi poate supune Ardealului întreaga Țara-Leșească. Acestea le-a vorbit Josica înaintea lui Gion Marini atunci, când Josica trata în numele Maiestății Sale împăratului Domnul nostru treburile Maiestății Sale.”⁷⁴.

Acuzația face referire la solia agentului imperial Giovanni de Marini Polli din primăvara anului 1595. Acesta se afla la curtea de la Alba Iulia în aprilie 1595 și intenționa să meargă în cele două principate românești cu scrisori de la împăratul Rudolf al II-lea⁷⁵. În ciuda cererilor sale repetate pentru a primi permisiunea de plecare, făcută atât la principe, cât și la Ștefan Bocskay și Alfonso Carrillo, cancelarul se împotriva mereu. Chiar și după ce Sigismund Báthory a poruncit să i se facă pașaportul, cancelarul tergiversa cât mai mult plecarea agentului imperial în Țara Românească⁷⁶.

Cauza intervenției cancelarului este relevantă de o discuție reprodușă de același agent imperial. La un moment dat l-a somat pe Jósika să îi permită să plece în interesul stăpânului său sau să declare deschis că acționează împotriva împăratului. Replica a fost următoarea: „maiestatea sa cezaree nu trebuie să se mai înverșuneze în Moldova și Țara Românească și nici să scrie domnilor acelora, căci cine știe ce scrie maiestatea sa în acele scrisori, care ar putea aduce mari pagube principelui”⁷⁷. Răspunsul agentului că scrisorile imperiale sunt benefice principelui⁷⁸ nu l-a satisfăcut pe cancelar. Între timp solii ardeleni la Praga, Bocskay și Carrillo, obțineau acordul habsburgilor pentru ca principele Transilvaniei să fie suzeranul celor două principate românești⁷⁹.

Erau așteptate delegațiile muntene și moldovene, care, se știe, au încheiat tratatele prin care Sigismund Báthory devenea mai mult decât suzeranul celor două principate, arogându-și o mare parte a atributelor suverane ale domnitorilor. Planul politic al cancelarului a fost descifrat de Giovanni de Marini Poli, care, în aceeași scrisoare către consilierul imperial Bartholomeus Pezzen, prezentată mai sus, exclama: „Dar acest cancelar nu știu ce gânduri i-a băgat în cap cu aceste multe

⁷⁴ A. Veress, *Documente*, V, nr. 113, p. 179-183. În varianta germană a dosarului de instrucție a procesului: Hurmuzaki, *Documente*, XII, nr. 588, p. 383-384. Vezi relația solului imperial la A. Veress, *Documente*, IV, nr. 116, p. 203-204 (în traducere în *Călători străini*, III, p. 255-256).

⁷⁵ El personal intenționa să meargă în Țara Românească și să îl trimită pe Ioan Pozsoni în Moldova, din cauza unei temeri personale față de Aron-vodă: *Călători străini*, III, p. 254.

⁷⁶ Hurmuzaki, *Documente*, XII (1594-1602), București, 1903, p. 43 (în traducere în *Călători străini*, III, p. 254).

⁷⁷ Relația din 28 aprilie 1595 în *Călători străini*, III, p. 255 (după A. Veress, *Documente*, IV, nr. 116, p. 203).

⁷⁸ A. Veress, *Documente*, IV, nr. 116, p. 203-204.

⁷⁹ Hurmuzaki, *Documente*, III/2, nr. 98, p. 78.

argumente și dificultăți. Cred că se gîndește să se facă monarh al lumii cu atît mai iute, dacã se și face stãpân atît de ușor peste Moldova și Țara Româneascã”⁸⁰.

Giovanni de Marini Poli a observat cã în spatele planurilor politice ale lui Sigismund Báthory se afla cancelarul, care exploata ambițiile principelui de mare monarh. Primele acțiuni ale principelui care ne relevã ambițiile sale de guvernare peste mai multe țãri și popoare sunt legate de rãskoala sãrbilor împotriva turcilor. În primãvara anului 1594 Sigismund le-a promis sãrbilor ajutor în cazul unei rãskoale împotriva turcilor. Principele, sfãtuit de agentul papal Alfonso Carrillo, potrivit afirmațiilor cronicarului Szamosközi, a trimis scrisori lui Rudolf al II-lea, domnitorul Moldovei și Țãrii Românești, sãrbilor și bulgarilor prin care îi anunța cã se va alia cu creștinii împotriva turcilor. Dupã cum remarca cronicarul maghiar, contemporan evenimentelor, principele a luat inițiativa respectivã fãrã știrea și împotriva hotãrârii Dietei⁸¹. Nu este exclus ca Jósika sã nu fi fost strãin de inițiativa principelui. Aspirațiile lui Sigismund au fost încununate cu închinarea sãrbilor rãsculați, care i-au conferit titlul de despot⁸². Ajutorul promis nu a fost dat din cauza opoziției Dietei și soarta sãrbilor a fost pecetluitã.

Cu domnitorii Țãrii Românești și Moldovei se purtau negocieri susținute încã din 1594 pentru alianța antiotomanã, cu condiția recunoașterii lui Sigismund ca suzeran. Așa-zisele tratate de alianță, cum le numește istoriografia, au unele prevederi clare, care, potrivit dreptului medieval, se referã la raporturile suzerano-vasalice dintre Sigismund Báthory și domnitorii români.

O punere în practicã a planurilor principelui ardelean, și de fapt ale cancelarului Ștefan Jósika, a fost tratatul încheiat între Sigismund Báthory și Mihai Viteazul în 5 noiembrie 1594. Conform textului actului din 20 mai 1595, tratatul anterior prevedea închinarea lui Mihai Viteazul și recunoașterea ca suzeran a principelui transilvan⁸³.

În același context se încadreazã și înlocuirea lui Aron-vodã cu Ștefan Rãzvan⁸⁴ în primãvara anului 1595 în Moldova și supunerea noului voievod fațã de

⁸⁰ *Cãlãtori strãini*, III, p. 255; A. Veress, *Documente*, IV, nr. 116, p. 204. Pentru alte relații asemãnãtoare vezi A. Veress, *Documente*, IV, p. 250-257 (în traducere în *Cãlãtori strãini*, III, p. 258-264).

⁸¹ I. Crãciun, *op. cit.*, p. 97-98.

⁸² *Ibidem*, p. 98.

⁸³ Hurmuzaki, *Documente*, III, p. 210: „... una cum totius illius regni ordinibus, jure jurandum obstringens, jam pridem subdiderat...”. Vezi *Mihai Viteazul în conștiința europeanã*, I, p. 87-97. Cronica munteanã, în varianta stolnicului Constantin Cantacuzino, îi atribuie lui Mihai inițiativa negocierilor pentru lupta comunã antiotomanã, dar consemneazã faptul cã doar dupã ce domnitorul român a primit sprijin militar din partea principelui Transilvaniei i-a tăiat pe turcii din București: *Cronicari munteni*, ediție îngrijitã de Mihail Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stãnescu, București, Editura pentru Literaturã, 1961, p. 121.

⁸⁴ Despre domnia lui Ștefan Rãzvan în Moldova vezi: I. Minea, *Data de azi a luptei de la Areni (1595)*, în „Buletinul Institutului Xenopol”, I, 1941, nr. 1, p. 3-8; I. E. Emandi, *Participarea lui Ștefan Rãzvan la luptele din anul 1595 purtate de Mihai Viteazul contra turcilor*, în „Muzeul Național”, 1978, p. 113-117.

Sigismund în condiții identice cu cele ale lui Mihai⁸⁵. Ambasadorul imperial Giovanni de Marini Polli a sesizat corect cauza intervenției principelui ardelean: voievodul moldovean a refuzat să îl recunoască pe Sigismund Báthory ca suzeran⁸⁶. Aceeași explicație o dădea peste câțiva ani și Mihai Viteazul către împărat, punând asasinarea lui Aron-vodă pe seama lui Sigismund Báthory, nemulțumit că acesta nu i-a recunoscut suzeranitatea⁸⁷.

Concepția politică a lui Sigismund Báthory, care îi aparținea de fapt cancelarului Jósika, este relevantă deplin de tratatele încheiate în 1595 cu domnitorii Țării Românești și Moldovei. Tratatul care a dus la încheierea tratatului din 20 mai 1595 au fost purtate din partea principelui de către Ștefan Jósika, cancelarul suprem și consilier, și Gheorghe Ravazdy, consilier și căpitan al cetății Gherla „însărcinați în chip special cu tratativele de Luminăția sa”⁸⁸. Redactarea tratatului îi aparține în mare măsură lui Jósika⁸⁹.

În ciuda diverselor interpretări ale istoriografiei⁹⁰, care minimalizează semnificația tratatelor și acuză delegațiile boierești de trădare⁹¹, pentru a nu afecta imaginea de ansamblu a eroului național Mihai Viteazul, **cele două tratate consfințesc prima unire a celor trei principate: Transilvania, Țara Românească și Moldova**. Cu ocazia tratatelor din mai-iunie 1595, principala clauză negociată, a cărei importanță nu a fost străină agenților de la curtea de la Alba Iulia, a fost recunoașterea lui Sigismund drept senior suprem, adică stăpânitor al celor trei principate. O clauză a acelor tratate prevedea controlul principelui asupra modului de cheltuire a veniturilor domnești⁹². Cronica munteană a consemnat momentul ridicării acestei obligații, cu ocazia luptelor din toamna anului 1595: „Atuncea Batâr Jicmon, deaca văzu pe Mihai vodă cu atîta vitejie și cu

⁸⁵ Hurmuzaki, *Documente*, III/2, nr. 139, p. 120-121.

⁸⁶ A. Veress, *Documente*, IV, nr. 137, p. 254-255 (în traducere în *Călători străini*, III, p. 262.).

⁸⁷ Hurmuzaki, *Documente*, IV/1, p. 230.

⁸⁸ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, *Documente externe*, Editura Academiei, București, 1982, nr. 14, p. 93.

⁸⁹ Textul tratatului în *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, nr. 14, p. 87-92 (latin) și 92-97 (traducere în limba română).

⁹⁰ Punctul de vedere radical a fost exprimat adesea – și a fost preluat de istoriografie – de I. Ionașcu, *Mihai Viteazul și autorii tratatului de la Alba Iulia*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, 1962, p. 111-114; idem, *Mihai Viteazul și boierii trădători*, în „Magazin istoric”, 1968, nr. 1, p. 80-83; idem, *Un aspect al relațiilor lui Mihai Viteazul cu boierii*, în „Valachica”, 1977, p. 197-205. Pentru punctul de vedere al istoriografiei maghiare vezi Ferencz Görög, *A két oláh vajda Báthory Zsigmondnak tett hűségesküje* (Jurământul de credință depus de cei doi voievozi români lui Sigismund Báthory) în „A Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat évkönyve”, 1904-1905, p. 90-101.

⁹¹ Imaginea boierilor ca trădători a fost preluată *ad litteram* de către istoriografie după cronicile muntene (*Cronici muntene*, ediția citată, p. 123) fără să se analizeze suficient rolul elitelor boierești în viața politică a țării

⁹² Cronica țării a reținut modul de manifestare a supunerii țării față de principele Sigismund Báthory: „Și alese Batâr Jicmon 12 boiari jurați munteni puindu-i ispravnici preste tot venitul țării și să fie supt porunca lui”: *Ibidem*, loc. cit.

atîta înțelepciune, slobozit-au Țara Românească cu tot venitul ei ca să fie iar pre seama lui Mihai voda⁹³! Iată, deci, o dovadă a aplicării cel puțin a unora dintre prevederile acelor tratate din 1595. O comparație între ce a însemnat Unirea lui Mihai Viteazul și cea a lui Sigismund Báthory rămâne încă un imperativ pentru istoriografia română.

La baza formulării acestor pretenții de suzeran și apoi de stăpânitor ale lui Sigismund Báthory se aflau raporturile suzerano-vasalice dintre regii Ungariei și domnii Țării Românești și Moldovei înainte de Mohács, percepute din perspectiva suzeranului. Am arătat mai sus că Jósika era la curent cu acțiunile lui Iancu de Hunedoara și ale lui Mathia Corvin. În aceeași direcție se încadrează și acțiunea de recuperare din Moldova a unui steag cu inscripția „Sigismundus rex”⁹⁴. Este unul din steagurile pierdute în campania lui Sigismund în Moldova cu două secole mai devreme. Pe de altă parte, pentru suzeranitatea asupra Moldovei s-a iscat un conflict între principele ardelean și regele Poloniei, care a fost supus arbitrajului papei prin intermediul împăratului⁹⁵, deoarece polonezii condiționau intrarea în războiul antiotoman de recunoașterea dreptului lor de suzeranitate asupra Moldovei și Țării Românești⁹⁶. Argumentele invocate făceau referire la trecut.

Dacă din perspectiva lui Sigismund Báthory, unirea celor trei țări sub sceptrul său, realizată mai mult sau mai puțin în mod teoretic sau practic, era o împlinire a ambițiilor sale personale, pentru cancelarul Ștefan Jósika semnifica o întărire considerabilă pe plan internațional a puterii principatului Ardealului.

Acțiunea de înstăpânire asupra principatelor române, sau, cum a fost sesizată în epocă, de unire, viza ridicarea autorității Transilvaniei în viața politică internațională. În același sens se înscriu și alte planuri ale cancelarului, la fel de ambițioase, din anii următori. Ștefan Jósika și-a adaptat aspirațiile la evoluțiile politice și militare ale momentului, precum și la atitudinea oscilantă a principelui Sigismund Báthory.

Un document, care s-a păstrat până în zilele noastre doar în rezumat, este deosebit de relevant pentru viziunea politică a cancelarului. Pe 27 mai 1597 Sigismundo della Torre îl informa pe cardinalul Cinzio Aldobrandini, secretarul de stat al Statului Papal, în legătură cu o știre secretă comunicată de cancelarul Jósika despre negocierile dintre principe și Mihai Viteazul. Deoarece Sigismund Báthory era hotărât să renunțe la tron, se purtau tratative între domnitorul Țării Românești și principe pentru ca Mihai să rămână pe scaunul Transilvaniei⁹⁷. Informația ne

⁹³ *Ibidem*, p. 126.

⁹⁴ A. Veress, *Documente*, V, nr. 2, p. 5.

⁹⁵ Hurmuzaki, *Documente*, III/2, nr. 202-204, p. 184-186.

⁹⁶ *Ibidem*, III/2, nr. 215, p. 195, nr. 219, p. 199, nr. 220, p. 200 și nr. 222, p. 201; A. Veress, *Documente*, V, nr. 25, p. 42.

⁹⁷ A. Veress, *Documente*, V, nr. 44, p. 67: „Che ha inteso dal Cancelliero che **il Vaivoda di Valachia potria trattare col principe di restare al governo della Transilvania**, poichè il principe è risoluto di volerla abandonare”. (s.n. – M.D.). Ultima ediție a documentului în *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, 5, nr. 64, p. 139-140.

parvine doar dintr-un rezumat (sommario) al scrisorii pe care Sigismundo della Torre o trimisese cardinalului.

Rezumatul este structurat pe ideile de bază din scrisoare. Prima informație este cea prezentată mai sus, cu privire la negocierile pentru preluarea de către Mihai Viteazul a tronului Transilvaniei. Urmează imediat o informare despre relația dintre voievodul român și cancelar: Mihai Viteazul era sprijinit de cancelar, care era rudă cu el⁹⁸.

În continuare autorul scrisorii propunea ca împăratul Rudolf al II-lea să fie sfătuit să nu piardă această ocazie, deoarece Transilvania era o țară bogată în vin, grâne și animale pentru întreținerea soldaților, în mine de aur, de argint și alte metale, precum și în sare. Continuă: „Țara Românească ar sta alături de Transilvania, iar Bulgaria, deopotrivă, ar putea fi păstrată sub protejire creștină”⁹⁹.

Cancelarul trata chestiunea bulgarilor cu voievodul muntean, fără ca principele să sesizeze riscul aducerii în Transilvania a lui Mihai Viteazul, „înruit cu cancelarul”. Urmează știri despre nemulțumirea față de întârzierea ajutoarelor imperiale, despre starea de spirit a ardelenilor favorabilă încheierii păcii cu turcii și despre antipatia ardelenilor față de habsburgi.

Acest document a fost abordat de istoricii români foarte sumar. Nicolae Iorga considera că era vorba doar de o alianță între Țara Românească și Transilvania și speranța unei alianțe cu Bulgaria¹⁰⁰. T. Trâpcea anticipează evenimentele, considerând că Jósika și Mihai au discutat încă din timpul vizitei voievodului român la Alba Iulia despre acest plan de succesiune a lui Mihai la scaunul principatului ardelean, ceea ce a determinat reacția habsburgilor¹⁰¹. Andrei Pippidi a ezitat asupra veridicității informației¹⁰². Manole Neagoe afirma că prin cedarea Ardealului lui Mihai se crea o structură politică ce urma să cuprindă Transilvania, Țara Românească și Bulgaria¹⁰³. Ștefan Andreescu considera că „lansarea zvonului despre venirea lui Mihai Viteazul pe tronul Transilvaniei nu a fost altceva decât o încercare de „testare” a reacției Curții imperiale habsburgice față de ideea preluării puterii de către un om din afara familiei lui Rudolf II”¹⁰⁴.

⁹⁸ *Ibidem*: „Il Vaivoda sudetto è parente et protetto et aiutato dal Cancelliero”.

⁹⁹ *Ibidem*: „Si terria la Valachia unita con la Transilvania, et si conservaria anche la Bulgaria in buona speranza”.

¹⁰⁰ N. Iorga, *Încă un volum din colecția Veress*, în „Revista Istorică”, XIX, 1933, nr. 1-3, p. 31.

¹⁰¹ T. Trâpcea, *op. cit.*, p. 226.

¹⁰² A. Pippidi, *Despre statui și morminte. Pentru o teorie a istoriei simbolice*, Editura Polirom, [Iași], 2000, p. 108: „Jósika avusese, pare-se, proiectul de a uni Transilvania cu Țara Românească și cu „Bulgaria”, în realitate cu acele părți sud-dunărene pe care oastea creștină le-ar fi supus principelui său”. Publicat inițial sub titlul *Un alt Mihai Viteazul*, în „Transilvania”, 8, 1980.

¹⁰³ M. Neagoe, *Mihai Viteazul*, București, 1994, p. 157-159; Șt. Andreescu, *op. cit.*, III, p. 190, nota 40, se arată mirat de aserțiunea respectivă.

¹⁰⁴ Șt. Andreescu, *Restitutio Daciae.*, III, p. 190.

Pentru a înțelege rostul acestor negocieri, să trecem în revistă câteva evenimente: Mihai Viteazul a fost găzduit de cancelar în timpul vizitei domnitorului român la Alba Iulia la cumpăna anilor 1596-1597. Cu această ocazie între cei doi s-a plănuit o alianță matrimonială, ceea ce dovedește încheierea unei relații puternice între Ștefan Jósika și Mihai Viteazul¹⁰⁵. Pe parcursul primăverii anului 1597 s-a derulat o corespondență intensă între cei doi¹⁰⁶. După prima retragere a lui Sigismund de la tronul Transilvaniei, Mihai era bănuit că ar intenționa să ocupe Transilvania¹⁰⁷.

Știm că la mijlocul lunii mai 1597 cancelarul era certat cu principele, dar cu puțin înainte de 20 ale lunii respective s-au împăcat și Ștefan Jósika și-a consolidat considerabil poziția politică și materială¹⁰⁸. Informația despre tratativele secrete purtate de cancelar în favoarea lui Mihai Viteazul ne parvine dintr-o scrisoare din 27 mai. Orice speculație este posibilă, cu riscurile de rigoare ale istoricului. Ne punem doar întrebarea: oare nu a existat nici o legătură între ceartă și aceste tratative? Oricum, între 20 și 27 mai, când cancelarul era în culmea grațiilor de după ceartă, principele pare a fi cochetat pentru moment cu ideea lui Ștefan Jósika. Părerea nunțului papal de la Praga, potrivit căreia nu se pot lua în considerare afirmațiile lui Jósika, deoarece are planuri ascunse și își urmărește interese proprii¹⁰⁹ poate să reprezinte o opinie formată în general la curtea imperială despre Ștefan Jósika. Oricum, imaginea cancelarului la Praga îi era nefavorabilă, fiindu-i cunoscută atitudinea antihabsburgică, manifestată chiar și cu ocazia negocierii cedării Transilvaniei în timpul vizitei lui Sigismund la Praga. Pe de altă parte, după abdicarea lui Sigismund, Mihai a fost suspectat de comisarii imperiali că ar intenționa să ocupe Transilvania.

Cu ideea unirii Bulgariei cu principatul Transilvaniei a cochetat Ștefan Jósika încă din iarna anilor 1594-1595. La începutul lunii ianuarie 1595 l-a îndemnat pe raguzanul Paolo Giorgi să susțină în fața principelui un discurs despre oportunitatea de a cuceri Bulgaria¹¹⁰. Informațiile despre poziția lui Jósika sunt contradictorii. Cel puțin potrivit unei relații din 1598 a aceluiași raguzan adresată papei Clement al VIII-lea, cancelarul s-ar fi împotrivit unei intervenții directe în Bulgaria a trupelor principelui Transilvaniei, în ciuda disponibilității stăpânului

¹⁰⁵ I. Crăciun, *op. cit.*, p. 109. Despre vizita lui Mihai la Alba Iulia din perspectiva munteană: *Cronicari munteni*, ediția citată, p. 128. Vezi și *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, 4, nr. 61, p. 96-99.

¹⁰⁶ Hurmuzaki, *Documente*, XII, nr. 435, p. 292-293; *ibidem*, III/2, nr. 276, p. 244.

¹⁰⁷ *Ibidem*, nr. 519, p. 345.

¹⁰⁸ Vezi relația nunțului papal Alfonso Visconti din 20 mai 1597: *Călători străini*, III, p. 490 (după A. Veress, *Relationes*, p. 287).

¹⁰⁹ A. Veress, *Documente*, V, nr. 46, p. 70-72.

¹¹⁰ Traducerea parțială a acestui discurs în *Călători străini*, III, p. 391-394. Începutul discursului nu a fost publicat în ediția românească. Preluăm informația furnizată de editori la p. 405, nota 77, precum și p. 418. Textul original a fost publicat de G. Bascapé, *Le relazioni fra l'Italia e la Transilvania nel secolo XVI*, Roma, 1931, p. 178 și urm.

său, atât atunci, în 1595, cât și în 1596¹¹¹. Se pune firesc întrebarea: de ce s-a împotrivit cancelarul unei intervenții directe în Bulgaria, dacă el l-a cultivat pe raguzan și planurile lui fanteziste în fața principelui? Sprijinul inițial pentru raguzan să fi fost determinat doar de operațiile militare din sudul Dunării care erau în desfășurare în iarna 1594-1595¹¹²? Să nu uităm că planul inițial al campaniei conduse de Sigismund Báthory în Țara Românească în toamna anului 1595 prevedea și cucerirea cetăților din sudul Dunării și de la țărmul Mării Negre, dar din cauza evoluțiilor militare și politice, a renunțat la aceste obiective¹¹³.

Bulgarii au intrat la un moment dat în orbita cancelarului. Credem că se poate vorbi de un proiect general care urmărea consolidarea autorității Transilvaniei, prin stăpânirea principelui asupra altor țări și popoare, ca principatele române, Polonia, sârbii și bulgarii. Existența unui asemenea plan este dovedită de negocierile pe care le purta cancelarul cu reprezentanții bulgarilor fără știrea principelui în primăvara anului 1597, precum și propunerea făcută lui Mihai¹¹⁴. Succesele militare ale voievodului român în sudul Dunării, precum și sprijinul de care se bucura din partea bulgarilor l-au încurajat desigur pe cancelar, care a considerat oportună includerea Bulgariei într-o viitoare entitate politică, pe care o concepea. Mihai era eroul momentului, dar planul lui Ștefan Jósika a fost conceput cu câțiva ani mai devreme. S-a împotrivit planurilor lui Paolo Giorgi, care se știe că erau fanteziste, pe când momentul 1597, cu Mihai în față, părea prielnic. Nu este exclus ca sprijinul promis lui Mihai de către bulgari la începutul lunii mai¹¹⁵ să fi jucat un rol important în formularea planurilor cancelarului. În 6 iulie 1597, într-o scrisoare către Cristophor de Teuffenbach, Jósika lauda aptitudinile și potențialul militar ale lui Mihai în Bulgaria¹¹⁶.

Ideea pe care Ștefan Jósika a urmărit-o mereu a fost consolidarea poziției Transilvaniei pe plan internațional. Aspirațiile de mare monarh ale lui Sigismund au fost exploatare de Ștefan Jósika în ceea ce am putea numi, interesul Transilvaniei. Construcțiile politice pe care le urmărea cancelarul trebuiau să creeze o nouă entitate politică, mai puternică decât Transilvania. Unirea Transilvaniei cu Țara Românească și Moldova, realizată efemer în 1595, a creat o forță puternică: armatele celor trei țări, cu sprijin occidental redus cantitativ, s-au reunit la un moment dat ca să îl alunge pe Sinan-pașa din Țara Românească. După

¹¹¹ *Călători străini*, III, p. 405: „măcar că principele ar fi avut mare trageră de inimă pentru o asemenea cerere, totuși nu a dus-o la împlinire, deși era „rarissima”, și acest lucru nu din vina sa, ci a cancelarului Jósika, care, după părerea mea, a respins în diverse moduri toate bunele prilejuri care i se propuneau pentru gloria stăpânului său și folosul statului ...”. Vezi și *Călători străini*, III, p. 410 (text original în A. Veress, *Documente*, V, nr. 97, p. 160).

¹¹² Astfel a conchis Maria Holban, editoarea textelor raguzanului Paolo Giorgi în *Călători străini*, III, p. 418, e drept sub semnul probabilității.

¹¹³ Relația nuntului papal Alfonso Visconti din 31 octombrie 1595: *Călători străini*, III, p. 485.

¹¹⁴ A. Veress, *Documente*, V, nr. 44, p. 68.

¹¹⁵ Hurmuzaki, *Documente*, III/2, nr. 375, p. 243.

¹¹⁶ *Ibidem*, XII, nr. 463, p. 310.

intervenția polonă în Moldova, această țară a ieșit din sfera de dominație a principelui ardelean. Dar unirea cu Țara Românească a funcționat ceva timp. Chiar și faptele de arme ale lui Mihai erau puse pe seama lui Sigismund Báthory când erau difuzate la curțile europene.

Proiectele politice ale cancelarului au fost date peste cap de ezitățile principelui și de decizia pe care a luat-o cu ocazia celei de-a doua vizite la Praga din februarie 1597 de a ceda habsburgilor Transilvania. Deși au mai fost asemenea propuneri din partea principelui și anterior, doar din acest moment evenimentele politice urmează un curs determinat de această renunțare.

A urmat de fapt o serie de intrigi, pe de o parte ale lui Jósika împotriva acestui plan, pe de alta ale principelui împreună cu duhovnicul său, pentru împlinirea ideii de abdicare. Pentru a fi îndepărtat de la derularea negocierilor cu habsburgii, Jósika a fost trimis să asedieze cetatea Timișoara în octombrie-noiembrie 1597¹¹⁷. Negociatorii principelui au fost duhovnicul său, iezuitul Alfonso Carrillo și Ștefan Bocskay. De obicei de relațiile diplomatice ale țării se ocupa Jósika, iar pentru conducerea campaniilor militare în lipsa principelui era desemnat Ștefan Bocskay. Însă numărătoarea inversă pentru Jósika se derula vertiginos.

După revenirea la curtea de la Alba Iulia, în iarna anilor 1597-1598, Jósika și-a adaptat planurile politice la evoluția evenimentelor. S-a străduit să limiteze pe orice cale procesul de cedare către habsburgi a Transilvaniei. A discutat cu principele chiar posibilitatea încheierii unei păci separate cu turcii¹¹⁸, o soluție care putea evita cedarea Transilvaniei către habsburgi.

Jósika invoca opoziția ardelenilor față de venirea unui principe străin, mai ales din casa de Habsburg, pe tronul principatului. El se erija în reprezentant al stărilor ardeleni și era conștient că în cazul unei răscoale a ardelenilor împotriva noului principe el, Jósika, ar fi fost tras la răspundere¹¹⁹. El insista asupra dreptului țării de a-și alege singură principele¹²⁰.

Unul din proiecte, de care a fost acuzat și la proces, a vizat renunțarea principelui în favoarea unei rude a papei Clement al VIII-lea. Jósika a negociat prin intermediul nunțului Visconti cedarea Transilvaniei unei rude a Papei, în schimbul unei sume de bani pentru principe. A fost realizată chiar și o înțelegere scrisă¹²¹. Probabil aceasta este cauza pentru care nunțul s-a retras de la Alba Iulia înainte de venirea comisarilor imperiali. Pentru Jósika a fost o soluție în extremis: împotriva Papei imperialii nu ar fi îndrăznit să se opună.

¹¹⁷ T. Trâpcea, *op. cit.*, p. 227.

¹¹⁸ Hurmuzaki, *Documente*, XII, nr. 461, p. 309.

¹¹⁹ T. Trâpcea, *op. cit.*, p. 227-228.

¹²⁰ Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 329, nota 1. Despre *libera electio* și importanța acestei libertăți pentru ardeleni vezi Cristina Feneșan, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 234-243.

¹²¹ A. Veress, *Documente*, V, nr. 113, p. 182.

Proiectul final conceput de Jósika urma să îl propulseze pe tronul Transilvaniei. A fost încurajat spre acest obiectiv chiar de către Sigismund. Inițial au plănuit o soluție intermediară: până când Sigismund Báthory își va clarifica drepturile asupra ducatelor Opulia și Ratibor, pe care urma să le primească de la habsburgi în schimbul Transilvaniei, Jósika urma să fie guvernator sau principe al Transilvaniei și să îi dea anual o sumă de bani fostului principe¹²². Posibil ca Jósika să fi elaborat acest proiect, exploatănd inconsecvența lui Sigismund și cultivând neîncrederea în planurile habsburgilor. Principele Sigismund Báthory a scris la Poartă ca Jósika să fie recunoscut principe al Transilvaniei. Ba chiar, împreună cu nunciul papal Visconti, au scris lui Maximilian de Habsburg să nu-i mai trimită pe comisari să preia Transilvania¹²³. Toate au fost însă manevre și intrigi ale principelui, în colaborare cu duhovnicul și cu unchiul său, destinate amăgirii lui Jósika.

Nu credem că acesta a fost țelul inițial al lui Jósika, de a deveni principe. Zvonurile despre acest plan al său au fost lansate de către inamicii săi. Pentru a da greutate acestor zvonuri, autorii lor l-au acuzat pe Jósika de negocieri cu polonezii și turcii – dușmanii Ligii Sfinte – pentru ca aceștia să îl ajute să ocupe tronul Transilvaniei¹²⁴.

Poziția de cancelar îi era prielnică și, în variantele cedării Transilvaniei lui Mihai sau Papei, își păstra poziția în stat. Era, după cum declara înaintea de moarte, principe fără titlu. Intrigile lui Sigismund, ca o replică la acțiunile lui Jósika împotriva habsburgilor, i-au inoculat ideea urcării pe tron, posibil după asediul Timișoarei, deci în iarna 1597-1598. Probabil acum i-a solicitat sprijin și lui Mihai.

CONCLUZII

Ideea de bază a acțiunilor politice ale cancelarului Ștefan Jósika – aici incluzând atât tratativele, oficiale sau secrete, cât și comploturile – a constat în consolidarea statutului internațional al principatului Transilvaniei¹²⁵. Pentru realizarea acestui scop el a conceput mai multe proiecte, pe care le-a urmărit și le-a adaptat evoluțiilor politice și militare din regiune. Un alt element care a influențat deciziile și opțiunile politice ale cancelarului a fost atitudinea șovăielnică a principelui Sigismund Báthory.

Se pot deosebi două mari teme sau perioade în evoluția gândirii politice a cancelarului, definite de rolul jucat de principele Sigismund Báthory.

Prima perioadă a durat până în momentul în care principele ardelean a ales soluția abdicării de la tronul Transilvaniei. Până în acel moment Ștefan Jósika s-a

¹²² T. Trâpcea, *op. cit.*, p. 228, după cronicarul Szamosközy.

¹²³ A. Veress, *Documente*, V, nr. 113, p. 182.

¹²⁴ *Ibidem*, V, nr. 95, p. 157.

¹²⁵ O dovadă a planurilor sale politice în favoarea Transilvaniei este și faptul că în negocierile cu turcii a condiționat încheierea păcii de cedarea cetății Timișoarei: Hurmuzaki, *Documente*, IV/2, p. 420.

strădui să alimenteze ambițiile și aspirațiile politice ale principelui. I-a conferit acestuia o aură de mare monarh care poate să apere creștinătatea împotriva turcilor. Principelui i se cuvenea nu numai stăpânirea Ardealului, ci și a celor două principate românești – Țara Românească și Moldova, precum și a Poloniei. I-au fost trezite ambiții și pentru Bulgaria și Serbia.

Urmarea acestei concepții politice a lui Ștefan Jósika a fost unirea celor trei principate – Transilvania, Țara Românească și Moldova – sub sceptrul lui Sigismund Báthory. Unirea a fost aplicată în mai mare măsură pentru Țara Românească, deoarece Moldova a fost pierdută relativ repede în favoarea Poloniei. Faptul că boieri munteni au participat la dietele ardelene, iar veniturile vistieriei erau cheltuite cu acordul principelui Sigismund Báthory – după cum consemnează însăși cronică munteană – demonstrează, mai mult decât contestatul titlu și respectiv, sigiliu al principelui, că Ștefan Jósika și-a atins pentru moment obiectivul politic: formarea unei uniuni a celor trei principate sub conducerea principelui Transilvaniei, care să constituie o forță pe plan internațional.

Proiectul lui Ștefan Jósika s-a năruit în momentul în care principele Sigismund Báthory s-a decis să renunțe la tron. Cancelarul s-a strădui să păstreze cârma evenimentelor. A conceput mai multe proiecte, în care a îmbinat tratativele oficiale cu cele secrete, intrigile la curte cu complotul. În această a doua mare perioadă a evoluției gândirii politice a lui Ștefan Jósika se pot identifica mai multe proiecte politice. Numitorul comun al tuturor acestor proiecte era consolidarea statutului Transilvaniei și împiedicarea pătrunderii habsburgilor în țară.

Planul oficial al lui Sigismund Báthory era să renunțe la tron în favoarea casei de Habsburg. Toate părțile erau de acord cu abdicarea principelui în favoarea habsburgilor. Mai puțin însă Ștefan Jósika, acesta începând o febrilă căutare a potențialilor înlocuitori ai abdicantului principe.

Se pare că prima opțiune a cancelarului a fost Mihai Viteazul. Faima pe care a dobândit-o în războaiele antiotomane, precum și sprijinul de care se bucura domnitorul român în sudul Dunării au fost premisele care au determinat conceperea de către Ștefan Jósika a unui plan de unire a Transilvaniei cu Țara Românească și, după eliberarea de sub stăpânirea turcească, și cu Bulgaria.

Un alt proiect a fost conceput cu nunțiul papal la curtea de la Alba Iulia, Alfonso Visconti, pentru preluarea Transilvaniei de către o rudă a Papei, ceea ce reprezenta o garanție sigură împotriva habsburgilor.

A treia variantă urmărea propulsarea lui Jósika pe tronul princiar. Aici a căzut victimă intrigilor principelui și ale sfetnicilor săi.

Urmărind toate planurile lui Ștefan Jósika, luând în considerare omul politic, supus desigur și aspirațiilor personale, este evident că scopul principal al proiectelor sale era consolidarea poziției Transilvaniei. Derularea războiului dintre turci și creștini a reactualizat problema echilibrului de forțe în regiune. După înfrângerea Ungariei la Mohács în 1526 și după împărțirea ei din 1540-1541, echilibrul de forțe care s-a format încă din timpul lui Sigismund de Luxemburg în

bazinul central și inferior al Dunării a fost rupt. Necesitatea constituirii unei forțe capabile să limiteze acțiunile și influența Porții a devenit actuală cu ocazia războiului de la finalul secolului al XVI-lea. Acest pol de putere urmărea să îl creeze Ștefan Jósika. Nu trebuie uitat că era originar din regiunea Caransebeșului, unde contactele cu turcii erau permanente și pericolul otoman era conștientizat la alți parametri.

Ideea creării unei forțe politice care să echilibreze presiunea otomană a fost prezentă adesea în sec. XVI. Din această necesitate strategică s-a născut ideea dacică, după cum este metaforic numită de istoriografie. Imperativele politice au fost principalele premise ale unirii celor trei principate.

Cel care a sesizat importanța propunerii lui Jósika din 1597 în formularea planului lui Mihai Viteazul de a cuceri Transilvania a fost Petre P. Panaitescu. Cucerirea Ardealului de către Mihai a fost cauzată de o motivație politică – alianța lui Andrei Báthory cu moldovenii și polonezii cu scopul de a-l înlocui. „Dar alături de acest fapt care l-a hotărât definitiv, ideea cuceririi Ardealului își făcuse de mult drum în mintea lui. Încă din 1597 cancelarul ardelean Josica tratase cu Mihai un plan îndrăzneț ...”¹²⁶.

Ne permitem să completăm aserțiunea marelui istoric: Unirea din 1595 realizată datorită construcțiilor lui Jósika a constituit un model de urmat. Ceea ce Mihai nu a prețuit să facă la momentul pe care l-a considerat potrivit.

Sperăm ca aceste pagini să constituie o provocare pentru specialiștii istoriei lui Mihai Viteazul. Nu avem intenția de a atenua aura lui Mihai, propunem doar o altă abordare. După cum am arătat pe parcurs, am avut predecesori care au sesizat una sau alta dintre problemele dezbătute aici. Rolul lui Ștefan Jósika în istoria Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei este incontestabil. El este artizanul Unirii celor trei principate sub sceptrul lui Sigismund Báthory și proiectele sale au jucat un rol important în constituirea planurilor de Unire ale lui Mihai Viteazul.

**THE POLITICAL THOUGHT OF STEPHEN JÓSIKA, THE
CHANCELLOR OF PRINCE SIGISMUND BÁTHORY
(The Authorship of a Political Idea: the Union of Transylvania
with Wallachia and Moldavia)**

(Abstract)

Stephen Jósika, a nobleman of Romanian origin from the Caransebeș region, was high chancellor of the Principality of Transylvania from September 1594 until the 1st of April 1598. During this period he played an essential part in the history of Transylvania, Wallachia and Moldavia. He was the artisan of the external politics promoted by the Prince of Transylvania Sigismund Báthory. Most strangers who spent some time at the prince's court in Alba Iulia agreed in claiming that Stephen

¹²⁶ P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, Fundația regele Carol, I, 1936, p. 155.

Jósika exerted a great influence over the prince. He was practically the ruler of the country. As he declared before his death, he was a prince without title.

The chancellor conceived the political strategy which led in 1595 to the short-lived union of Transylvania with Wallachia and Moldavia under Sigismund Báthory. By the treaties concluded in May-June 1595 with the princes of Wallachia and Moldavia, Sigismund Báthory became the ruler of the three countries. Poland's intervention in Moldavia soon eliminated this country from the system created by Jósika, but Wallachia remained for many months under the authority of Sigismund Báthory. This was the first union of these three principalities.

Jósika was an enemy of the Habsburg house and did everything in his power to prevent Transylvania's being ceded to this latter. When Sigismund Báthory decided to give up the throne in favor of the Habsburgs, Jósika planned a series of political intrigues and strategies in order to stop the Austrians from coming in Transylvania. He represented in fact the attitude of most Transylvanian noblemen, who were against the Habsburgs.

In May 1597 he entered political negotiations with Michael the Brave, the prince of Wallachia, with whom he had close relations. Jósika proposed to the later to become prince of Transylvania and bring also under his rule the Bulgarians south of Danube. The next scheme was to bring on the throne of Transylvania a relative of the pope. Jósika's last plan was to become himself prince of Transylvania. He was encouraged in conceiving this plan even by Prince Sigismund Báthory, who wanted to instigate the Transylvanian aspirers to the throne one against the other. On the 1st of April 1598 Sigismund Báthory summoned the Transylvanian diet and, after he had the chancellor arrested, he accused him of high treason, surrendering him to the commissaries of the Habsburgs. Jósika was judged by the Habsburgs and executed in Sătmăr on the 1st of September 1598.

By the external politics he promoted, Stephen Jósika tried to secure Transylvania's international position. He succeeded in 1595, for a short period, to create a political system – the union of the three principalities – which supplanted the vacuum created by Hungary's disappearance as a political and military power after 1526. Even if the success of this plan was short-lived, it offered a model, which was later followed by Michael the Brave. Even more, the proposition that Jósika made in 1597 to Michael the Brave played an important part in shaping the political strategy of the Wallachian prince in the following years. Michael the Brave, like Sigismund Báthory (behind whom was actually Stephen Jósika), unified the three principalities in 1600 under the pressure of the political and military factors in this part of Europe. The union ensured for a short while, in 1595 and 1600, a political and military force in the region capable of resisting successfully the Ottoman Empire, but also the other neighboring powers. Because of this, both unions were undermined by the neighbors. Stephen Jósika was the artisan of all these political plans which had the purpose of turning Transylvania into a great power.